

HORVÁTH VIKTOR

Az ókori Baktria

A nyugati világ legkeletibb szeglete

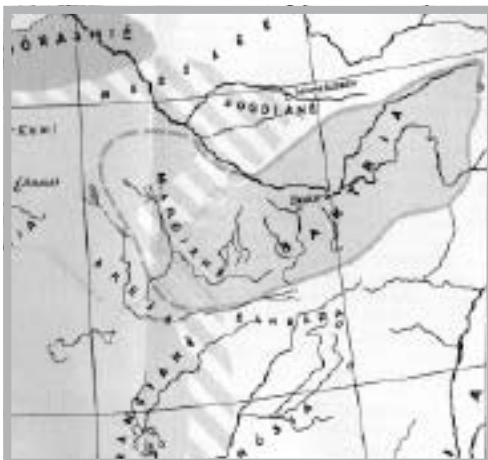
Afganisztán a ma Európájából nézve kicsivel túl van a világ végén is. A nemrég még háború-szaggatta ország az utolsók között áll az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) és a születéskor várható átlagos élettartam (46 év körül) tekintetében. Szinte a teljes lakosság falun él vagy nomadizál, háromnegyedük analfabéta. Az ipar fejletlen, a háború óriási pusztítást vitt végbe a közlekedés infrastruktúrájában. A kiútkeresést pedig szinte lehetetlenné teszi a kommunista kormány megdöntése óta fennálló anarchisztikus belpolitikai helyzet.

Ezek alapján kevesen gondolnák, hogy Afganisztán északi része, az egykori Baktria milyen gazdag és erős ország volt az ókorban, és milyen fontos szerepet töltött be Belső-

Ázsia korai történetében. A perzsák keleti tartományainak, a hellének Alexandroséval vetekedő keleti birodalmának, és kezdetben a kusánok királyságának is „Ariané dísze”¹, „az ezervárosú Bactria”² volt a központja.

Az ókori Baktria a Hindukus hegység (az ókori Paropamisus) és az Amu-darja (Oxus) között helyezkedett el. A terület déli felét a Hindukus láncai uradják, magas évi csapadékmennyiséggel, de kevésbé termékeny, hegyi talajokkal, az északi síkvidék egyes részei viszont máig a legtermékenyebbek közé tartoznak egész Ázsiában. A hiányzó csapadékot a hegyekből érkező folyók vízhozamára épülő öntözőrendszerrel pótolták az ókortól kezdve, és pótolják manapság is. Strabón nem győzi dicsérni Baktria földjének termékenységét, mely tudomása szerint „az olajfa kivételével mindent megterem.”³ Messze földön híresek voltak lovaik is. A mesés gazdagság másik forrása a közvetítő kereskedelem volt: a Tunhuangnál kettéágazó selyemút déli ága és az indiai kereskedelmi út is Baktrián keresztül haladt nyugat felé, az utóbbi – ismét Strabón szerint – részben az Oxuson, mely annyira jól hajózható, hogy „India árucikkei könnyen elszállíthatók rajta Hyrkaniába, s a folyók segítségével tovább, egészen a Pontosig.”⁴

Baktriában az i. e. 1000 körül Transzoxániából érkezett iráni népek éltek az ókorban. Már a korabeli nyugati szerzők is tudták, hogy Ariané, Sogdia és Baktria népei „majdnem ugyanazt a nyelvet beszélik”⁵; ma már ismert a baktriai nyelv khorezmivel

BAKTRIA ÉS A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOK. (J. P. FRANCEV ET AL. (SZERK.): VILÁGTÖRTÉNET. I. BUDAPEST, 1962, KOSSUTH KIADÓ. ALAPJÁN)

és szakával fennálló rokonsága is. Nyelvemlékek mégis nagyon kis számban maradtak fenn, mert az (írástudó) elit nyelve sosem a nép anyanyelve volt.

Baktria perzsa hódítás előtti történelméről szinte semmit ismerünk nincsen. Jószerivel az egyetlen forrás az Aveszta, azt viszont erős forráskritikával kell kezelni. Zarathustra tevékenységének – majd halálának – színhelyét egyesek Baktriával azonosítják, a prófétának menedéket adó, és egyik első követőjévé váló Vistáspában pedig Baktria királyát látják. Mások szerint azonban eredetileg Khorezmben játszódtak ezek az események, csak a hagyományo-

is esett i.e. 529-ben –, Baktria elfoglalása hosszú távon meghatározta eredményét: a satrapia egészen a makedón hódításig a perzsa hatalom legerősebb támasza lett a birodalom keleti felében. Fontosságára jellemző, hogy helytartói a királyi hercegek közül kerültek ki.

A gazdaság szerkezete nem sokat változott a perzsák fennhatósága alatt: alapja a mezőgazdaság és az állattenyésztés maradt. Az öntözés ekkoriban ölthetett egyre nagyobb méreteket. Míg nyugaton a király, családja és főtisztviselői birtokain hadifogoly rabszolgák (és az V. századtól anyagilag tönkrement szabadok) végezték a munkát,

kat az Akhaimenida korban összegyűjtő és rendszerező baktriai papság helyezte át őket Baktria területére.⁶ Mindenesetre valószínű, hogy egy kezdetleges államalakulat már a perzsa hódítás előtt kialakult itt.

Baktria, a perzsa birodalom keleti erőssége

Az Akhaimenidák terjeszkedése Kyros alatt érte el Belső-Ázsiába. A nagykirály egyiptomi hadjárata előtt biztosítani akarta birodalma keleti területeit, ezért elfoglalta Baktriát. Ezzel sikerült megszilárdítania a határokat, a hamarosan támadó nomádokat visszaverték. Bár az ellencsapás, az Araltól keletre élő szaka-masszagéták meghódításának kísérlete már kudarcra jutott – maga Kyros

A NAGY ÉRMÉN EUTHYDÉMOS BAKTRIAI KIRÁLY NÉGYDRACHMÁS EZÜST ÉRMÉJE LÁTHATÓ A BRITISH MUSEUM GYŰJTEMÉNYÉBŐL. **A KIS ÉRMÉKEN BALRÓL JOBBRA:** EUKRATIDAS (KR. E. 200–150 KÖZÖTT), BAKTRIAI KIRÁLY A LEGNAGYOBB FELLEHLHETŐ ÓKORI ARANYÉRME ELŐLAPJÁN. AZ ÉRME JELENLEG A BIBLIOTHÈQUE NATIONAL (PÁRIZS) GYŰJTEMÉNYÉBEN TALÁLHATÓ. A BARBÁROK NAGY SZÁMBAN KÉSZÍTETEK MÁSOLATOKAT A KIRÁLY KÜLÖNBÖZŐ PÉNZEIRŐL. A MÁSODIKON II. EUTHYDÉMOS, DÉMÉTRIÓS FIA LÁTHATÓ AZ ÉRME ELŐLAPJÁN. A HÁTLAGON HÉRAKLÉSZ ÁLL SZEMTŐL SZEMBEN. A HARMADIK ÉRME ELŐLAPJÁN DÉMÉTRIÓS, EUTHYDÉMOS FIA, AKI URALMÁT KITERJESZTETTE INDIÁRA. A HÁTLAGON HÉRAKLÉSZ ÁLL, AMINT MEGKORONÁZZA MAGÁT.

keleten – így Baktriában is – az arisztokrácia még patriarchális gazdálkodást folytatott, a földművesek pedig a szabadok közé tartoztak. A rabszolgatartás még alig fejlődött ki, valószínűleg patriarchális szinten állt.

A kialakult társadalmi rendre sem gyakorolt túl nagy hatást a nyugat. Az Avesztából kikövetkeztethetően a társadalom fő rendjei voltak: a papok, az arisztokraták (a kocsiharcosok) és a földművelők. Kézművesekről kevés szó esik, munkájuk és személyük valószínűleg alantasnak számított. Elképzelhető azonban, hogy ezek az ismeretek valamivel későbbi időre vonatkoznak.

Erre az időre esett – egész Belső-Ázsiában – az első nagy városok kialakulása. A citadellákban a hatalom köznéptől elkülönült képviselői éltek. A törzsi arisztokráciából kikerülő tartományi vezető-kormányzó réteg megközelíthetetlen erőökben élt. Hatalmukat és kiváltságaikat jórészt megtarthatták, mivel a perzsák érintetlenül hagyták a keleti satrapiák belső – elsősorban hadi – szervezetét. A hadseregben jelentős szerepet játszott a keleti tartományok nomád és földművelő lakossága is.

Baktria a makedón hódítás korában

Bár az Akhaimenida Perzsia már az 5. századtól kezdve roskadozott a tartományi szeparatizmus és az állandó trónviszályok súlya alatt, Baktria mindvégig biztos pont maradt a képlékeny birodalmi halmazban. Miután Alexandros Issosnál szétverte III. Dareios Kodomanos hadseregét, a birodalom nyugati satrapiái – és azok katonái is – elvesztek a nagykirály számára. Ezzel szemben teljes mértékben kiaknázhatta a keleti területek erőtartalmait: az újonnan összegyűjtött seregben a sogdianai mellett a páncélos baktriai lovasság képezte a legütőképesebb alakulatokat. Ugyan ők sem

tudták megfordítani a gaugamelai ütközet kimenetelét, távoli hazájuk menedéket jelenthetett volna Dareiosnak. Bessos, Baktria és Sogdia satrapája, a leghatalmasabb keleti főúr azonban mind fenyegetőbb magatartást tanúsított a nagykirállyal szemben, végül pedig annak gyilkosává lett. Alexandros bizalmát nem ezzel veszítette el, hanem azzal, hogy a keleti satrapiák támogatásában bízva bejelentette igényét az Akhaimenida trónra. A világhódító azonnal támadást indított a keleti tartományok ellen.

A hadműveletek 329-ben kezdődtek. A helyi nemesség támogatásának hiányában Bessos harc nélkül feladta Baktriát, és észak felé menekült, de két szogd nemes elfogta és kiszolgáltatta Alexandrosnak, aki a perzsa szokások szerinti kegyetlen kivégzéssel példát kívánt statuálni az esetleges trónkövetelők elrettentésére. Szogd arisztokraták vezetésével azonban hamarosan nagyarányú felkelés tört ki Sogdianában és Baktriában, amit még a Szir-darján túli szakák is támogattak. Alexandros először a nomádokat verte le, majd a nép megfélemlítésének és megtizedelésének árán Sogdiában is sikerült rendet teremtenie. Ennek hatására végül a szogd és baktriai arisztokrácia is behódolt a makedónoknak. Alexandros és hadserege végül 327 tavaszán hagyta el Baktriát, útban India meghódításra. Két esztendő itt-tartózkodása mélyreható változásokat indított el az ország történetében.

Baktria jelentőségével már annak meghódításakor tisztában volt Alexandros, satrapájául a perzsa arisztokrácia legrangosabb még életben lévő képviselőjét, II. Artaxerxés unokáját, Artabazost nevezte ki. Az ő lemondása után helyére Alexandros barátja és rangidős tábornoka, Kleitos került, annak halála után pedig Amyntas vette át a tisztséget. Mivel a nagy lázadást csak két évig tartó, rendkívül kemény küzdelem árán tudták elfojtani, Amyntas rendelkezésére különösen erős helyőrséget, 10 000 gyalogost és 3500

lovast biztosítottak, 30000 helyi fiatalt pedig besorozták a phalanx-gyalogságba. A satrapia ezzel elveszítette potenciális katonai emberanyagának jelentős hányadát. A népesedési helyzet is döntően megváltozott: a háború, a mézárások, az áttelepítések megtizedelték a lakosságot, helyüket az újonnan alapított városok több tízezernyi európai telepese foglalta el. Az egész birodalom területén példa nélkül álló hellén népességkoncentráció alakult ki Baktriában, ami egy évszázad múlva az erőforrása lett a hatalmas keleti görög királyságnak.

Gréko-Baktria születése

Alexandros halála után már rövidebb olyan jelentős esemény történt Baktria területén, melyet a történétírók is érdemesnek találtak lejegyezni. Húszezer görög gyalogos és háromezer lovas lázadt fel a makedónok ellen – Xenophón és társai példáját követve haza kívántak térni a távoli és veszélyes tartományból. Perdikkas utasítására azonban Peithón, Media helytartója szétverte őket és nagy részüket megsemmisítette.

Az Alexandros halála utáni zűrzavaros években természetesen Baktria is a diadokhosok közötti marakodás tárgyává lett. Az első osztozkodás alkalmával, hasonlóan a többi keleti tartományhoz, Baktria is az addigi helytartó – jelen esetben Amyntas – uralma alatt maradt. 303 körül viszont már Seleukos óriásira nőtt birodalmának része volt, annak egyik legkeletibb szeglete, miután Seleukos harci elefántokért és fennhatóságának (elvi) elismeréséért lemondott az Indiával határos tartományokról Csandragupta javára. Bár a Syriát Indiával összekötő kereskedelmi út miatt Baktria igen fontos szerepet töltött be a Seleukidák államának gazdasági életében, a birodalom nyugati központjaitól való nagy távolsága miatt fennhatóságukat csak ideig-óráig tudták fenntartani. II. Antiokhos Theos

(261–246) uralma alatt egy részleteiben nem ismert lázadásról tudunk. Diodótos, a 256-ban hivatalba lépett helytartó egészen más utat választott: az általa kibocsátott pénzek híven tanúskodnak arról, milyen óvatos fokozatossággal függetlenítette magát Seleukiától. Legkorábbi vereteit II. Antiokhos portréja, és Apollón képe díszítette. Idővel Apollón helyére Zeusz került, Diodótos védőistene (névének jelentése: akit Zeusz adott), majd Antiokhos képét is felváltotta a helytartó portréja, igaz a felirat ekkor még a Seleukida uralmat hirdette. II. Seleukos Kallinikos (246–226) tisztában lehetett satrapája törekvéseivel, és egyesek szerint még egyik lánytestvérét is hozzáadta Diodótoshoz, hogy hűségét megerősítse. Ténylegesen és formálisan végül Diodótos hasonló nevű fia szakadt el a birodalomtól, amikor saját nevét illesztette érméi feliratába, és nyíltan királynak nevezte magát. Ezt a lépést valószínűleg az tette lehetővé, hogy II. Seleukos 239/238 és 236 között testvére, Antiokhos Hierax lázadásával volt elfoglalva. Ezt a lehetőséget megragadva pártolt el Andragóras, a közeli Parthia helytartója is.

Bár a források homályossága miatt lehetetlen pontosan rekonstruálni az események menetét és időrendjét, annyi bizonyos, hogy a két királyság korai története szorosan összefonódott egymással. II. Diodótos valószínűleg 239/238-ban függetlenítette magát s ekkoriban törtek be a nomád parnok Parthia területére. Ezt egyesek szerint az váltotta ki, hogy még I. Diodótos saját országához akarta csatolni törzseiket, mire ők Arsakés vezetésével Andragóras tartományába menekültek, megölték a helytartót és megalapították államukat.⁷ I. Diodótos alatt mindenesetre ellenséges lehetett a viszony a két királyság között. II. Seleukos csak 230-ban tudott seregeket indítani az elpártolt satrapiák ellen, három évig tartó hadjárata azonban kudarcra végződött, mert Arsakés erős és megbízható szövetségest nyert II.

Diodótos személyében, aki – apjával ellentétben – Seleukida-ellenes politikát folytatott. Talán éppen ez lehetett az oka annak, hogy hamarosan egy bizonyos Euthydémos (kb.227–200) államcsínnel megszerezte a hatalmat Baktriában.

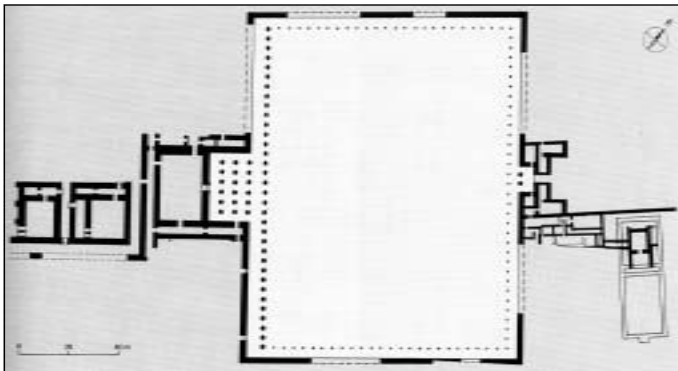
Vele nagyjából egy időben került hatalomra III. Antiokhos (223–187), az utolsó Seleukida, aki sikerrel kísérelte meg, hogy helyreállítsa királysága meggyengült keleti hatalmát. Koilésyria elvesztésével a tengeri kereskedelmi utak a Ptolemaidák kezébe kerültek, ezért Antiokhos a szárazföldi utak feletti ellenőrzés visszaszerzésével kívánta biztosítani az indiai áruk forgalmát. Seregei 208-ban indultak meg Parthia és Baktria ellen. Artabanos (kb. 211–191) parthus királyt nem sikerült legyőznie, ezért békét és szövetséget kötött vele, majd továbbhaladt kelet felé. Euthydémos az Arios (Harirud) folyó partján próbálta feltartóztatni ellenfele erőit, de kudarcot vallott és Baktrába vonult vissza. Antiokhosnak így is két évig kellett ostromolnia a várost, hogy Euthydémos elismerje fennhatóságát. A nomád fenyegetés ürügyén végül békét kötöttek, Antiokhost ellátták élelemmel, majd a király India irányában elhagyta Baktriát. Antiokhosnak sikerült újra összeköttetést teremtenie Indiával, diadalmasan tért vissza Mezopotámiába, hódí-

tásaiért pedig a Megas (nagy) melléknévvel tisztelte meg az utókor. Halála után azonban újra elvesztek birodalma keleti tartományai, s mivel ezzel majdnem egy időben az indiai Maurja birodalom is széthullott, Euthydémos utódai előtt beláthatatlan lehetőségek nyíltak meg.

A gréko-baktriai birodalom

A baktriai királyság társadalmi bázisként az Alexandros hódítása óta beköltözött görög és makedón népesség szolgált. A régi városok (mint Baktra-Zaraispa vagy Darapsa-Adraspa) mellett a szervezett telepítés eredményeként sorra jöttek létre az újak is: Alexandria Oxiana, Démétrias, Eukratideia, Euthydémia. A legnagyobb lelőhely a mai napig az Óxos-parti Ai-Khánum, ahol a 60-as évek óta dolgoznak a régészek. Ötezer kilométerre a görög anyaországtól egy tökéletes hellenisztikus város romjait sikerült kiásni a homok alól. Az igen jól védhető helyen, az Amudarja és a Kokcsa összefolyásánál épült város egy sziklás magaslatra épült akropoliszból és egy alsó városból állt. Az ásatások ez ideig az alsó város fontosabb középületeire terjedtek ki: egy gimnasiont, egy templomot, egy mauzóleumot és egy hatalmas, oszlopsorokkal és oszlopocsarnokokkal, falfestményekkel díszített palotát tártak fel. A város egykori nevét nem ismerjük, csak feltételezni tudjuk, hogy Alexandria Oxiana állt hajdan a mai Ai-Khánum helyén.

Az állam elitjét a görög-makedón vezető réteg alkotta, a középréteg a szabad hellén katonákból és polgárokból állt. A társadalmi hierarchiában az európaiak mind felette álltak

a bennszülötteknek. A helyi arisztokrácia valószínűleg megtarthatta kiváltságait, de a politikai hatalomból nem részesült, a köznép jelentős hányadát pedig lesüllyesztették, áttelepítették, és egyfajta félszabad állapotban mezőgazdasági termelést végeztek velük. Ai-Khánumban csak hellén lakosság nyomait sikerült kimutatni, ami azt bizonyítja, hogy az új város – valószínűleg hasonlóan a többihez – a földműves népességen élőködött, s az kénytelen volt ellátni a földebe helyezett görög jövevényeket. A változások elősegítették a rabszolgáltatás fejlődését is. A hadsereg gerincét az alávettek által „eltartott” hellén katonaság alkotta, a helyi nemesség a híres baktriai lovasságban szolgált, a közszabadok gyalogos íjászokként szolgáltak. A speciális fegyvernemeket képviselték a harci szekerek és a harci elefántok

A gazdaság továbbra is az öntözéses földművelésen, az állattartáson és a közvetítő kereskedelmen alapult. Indiából illatszereket és fűszereket, Kínából selymet, prémeket, vasat és nikkelt szállítottak nyugatra. Baktria már a perzsa időktől fogva híres volt aranybányászatáról is.

A kultúrára a különböző civilizációk hatásának keveredése volt jellemző. A hivatalok és a kultúra nyelve a görög lett, írásban görög, arameus és indiai ábécéket használtak. A királyság vallási képe – különösen a hódítások után – igen tarka volt: Anahita és Mithrász a zoroasztrianizmussal összeolvadt ősi kultusza és a görög vallás mellett a buddhizmus és egyes területeken az ind védikus vallás elemei is jelen voltak. Belső-Ázsiában

a hellenizmus Baktriára gyakorolta a legnagyobb hatást; a kor művészetében a hellén tradíciók mellett helyi iráni, nomád sztyepei, indiai és kínai elemek is felfedezhetők. Művészi szintet ért el a pénzverés, magas színvonalúak voltak a kultikus és zsánerjelennel díszített trébelt arany és ezüst edények.

Az állam területe kezdetben Baktrianéra és Sogdianérra korlátozódott, azt követően azonban, hogy Euthydémós elhárította a Seleukidák utolsó próbálkozását keleti satrapáik visszaszerzésére (i. e. 206.), a Maurja-dinasztia utolsó királyát, pedig egyik tisztje megölte (i. e. 184. körül), Baktria hatalmasra növelte területét. A nagyarányú terjeszkedés már Euthydémós alatt megindult: Parthiától szerzett meg egyes területeket, és többek szerint ő hódította meg Sogdianát, Arakhósiát, Drangianát és Arianát is. Fia és utódja, Démétrios (valamikor a 2. század első harmadában uralkodott) először Gandharát és a nagy Taxila várost csatolta a birodalomhoz, majd további keleti hódításaival egy rövid időre gyakorlatilag helyreállította a Maurja Birodalmat. Valószínűleg Alexandrost utánozta akkor, amikor pénzein elefántfej lenyűzött bőrében ábrázolta magát, amivel rendkívüli hatalmát akarta jelképezni. Nevéhez a „legyőzhetetlen” jelzőt fűzte. (Több kutató szerint egy másik, fiatalabb Démétrios hódított Indiában, és jóval kisebb területeket sikerült csak elfoglalnia.) Démétrios uralmát követően szinte lehetetlen követni a gréko-baktriai királyság keleti terjeszkedését, az egyes királyok érmékről megismert nevéhez kötni a hódításokat. A források szinte semmit sem őriztek meg ennek a kornak a történetéről. Annyi biztos csak, hogy Démétrios vagy utódai

meghódították a Maurja Birodalom szinte teljes területét, fennhatóságukat egyes vélemények szerint a Gangesz középső folyásáig kiterjesztve. Strabón azt írja, hogy Baktria határai a Malabar-part legészakibb részéig és a sérák (kínaiak) földjéig értek.⁸ Artemitai Apollodóros elveszett műve szerint Menandros (kb. a 2. század közepe) több népet és várost igazított le, mint maga Alexandros.⁹

Hanyatlás és bukás

Az óriásira nőtt birodalmat azonban a királyok nem voltak képesek egyben tartani. A források szerint Démétrioszt és dinasztiáját egy bizonyos Eukratidas fosztotta meg a tróntól valamikor 170 körül. Egyesek szerint IV. Antiokhos unokatestvére volt és egy Seleukida támadás kapcsán szerezte meg a hatalmat, mások magas rangú baktriai tisztségviselőt látnak benne, aki Démétrios indiai tartózkodása alatt lett hűtlen királyához. Iustinus Világkrónikája szerint Eukratidas 300 katonájával öt hónapon keresztül állta a Baktriába visszatért Démétrios ostromát, sőt folyamatos kitöréseivel sikerült teljesen felőrölnie s végül legyőznie a király seregét. Ezt követően „hatalma alá hajtotta Indiát”, a hazaúton azonban fia, akit megtett társuralkodójának meggyilkolta.¹⁰ A valóság némileg más képet mutat. Eukratidasnak nem sikerült uralma alá vonnia Indiát, ott továbbra is Euthydemos dinasztiája maradt az úr, lázadásával azonban végzetes folyamatot indított el: a királyság helytartói egymás után vágták el a központi hatalomhoz fűződő kötelékeiket. A függetlenségüket féltő kiskirályok véget nem érő háborúkba bonyolódtak egymással; legtöbbször csak fennmaradt pénzeikről ismerjük. A kettészakadt királyság a trónviszályok és a satrapiák elpártolása következtében a külső támadókkal szemben sem volt már képes hathatós ellenállást kifejteni: Eukratidas indiai hadjárata alatt a parthus

Mithridatés elfoglalta Tapyria és Aspiónos tartományokat.¹¹

A Gréko-Baktriai Birodalom pusztulása végül a messzi keleten történt események hatására következett be. A kínai források szerint i. e. 133-ban a Kelet-Ázsiában élő nomád hiungnuk (ázsiai hunok) egyik vazallus népe, a vuszunok támadást indítottak a tőlük nyugatra élő jüecsik ellen, akik képtelenek voltak feltartóztatni őket, és menekülni kényszerültek. A nyugati források arról írnak, hogy i. e. 129-ben „az asiosok, pasianosok, tokharosok és sakaraulosok¹²⁹” népei átkeltek az Iaxartésen majd Oxuson, és megdöntötték a görögök hatalmát Baktriában. A keleti és az európai szerzők nyilvánvalóan ugyanarról az eseménysorról tudósítanak. Bár nem egyértelmű, hogy melyik kínai népet melyik nyugatival kell azonosítani, nyilvánvaló, hogy mi is történt: az Iaxartéstól északra és északkeletre élő népek keleti szomszédjaik, a velük régóta ellenséges hiungnuk nyomása elől délre menekültek, és megsemmisítették a belharcokban szétzilálódott gréko-baktriai államot.

A hódítók ekkor tulajdonképpen csak a szűkebb értelemben vett Baktriát és Sogdiát foglalták el, és kezdetben településterületeik is erre a két tartományra korlátozódtak. Mivel a két legrégebbi satrapia volt a birodalom szíve, az állam természetesen megszűnt létezni, ez azonban csak a már évtizedekkel korábban elkezdődött széthullási folyamat végső állomását jelentette. A központi hatalom megszűnt, a korábban is többé-kevésbé önálló tartományok azonban még egy darabig őrizhették a hellén államiság kontinuitását. Abban, hogy ez nem tartott sokáig, csak közvetett szerepet játszott a 129-es nagy nomád dúlás. A hatalmasra nőtt királyság tartományaiiba nem jutott elég hellén telepes, az egykori nagy baktrianéi görög-makedón népességkoncentráció birodalmi léptékben már kevésnek bizonyult a belső erőegyensúly fenntartásához. Már Eukratidés utódai fel-

hagytak az attikai mintájú pénzveréssel és a helyi hagyományokat elevenítették fel. Ezzel a lépéssel egyértelműen az őslakos néptömegek jóindulatát kívánták megnyerni, hogy a hellén elit vékony rétege helyett szélesebb társadalmi bázist teremtsenek uralmuknak. Még tovább ment el a – nyugati és helyi források szerint is – legnagyobb indiai uralkodó, Menandros. Milinda-panyha (Milinda kérdései; ez volt Menandros neve indiai alattvalói nyelven) címmel fennmaradt egy irodalmi mű, melyben a király filozófiai párbeszédet folytat Nágaszéna buddhista bölcsessel, aminek hatására végül áttér Nágaszéna vallására. A néhány pénzén szereplő kérek valószínűleg a buddhizmussal áll kapcsolatban, és fennmaradt egy neki szentelt sztúpa, egyfajta buddhista ereklyetartó is. Mindezek arra utalnak, hogy a király valóban buddhistává lett. (De legalábbis rokonszenvezett a vallással.) Nagy számban előkerülő ezüst- és rézpenzei, Pátaliputráig is eljutó hadjáratai birodalma nagyságáról és gazdagságáról tanúskodnak. A hálás nép meg is őrizte emlékezetében: a legendák Milinda királya hatalmasabb még Alexandrosnál is. Kaszmdra kasmíri költő még a II. században is megemlékezik Milinda dicsőségéről.

Menandros és hasonló formátumú társai azonban csak késleltetni tudták a véget. A parthusok felemelkedésével és az északi hódítók terjeszkedésével Baktria majd utódállamai teljesen elszigetelődtek Európától. A kis fejedelemségek egyre kisebbek lettek és mind jobban elveszítették hellén jellegüket, ahogy egyszerre kellett szembesülniük az őslakos tömegbe való beolvadás veszélyével és a külső ellenség fenyegetésével. Csang-kien kínai követ közvetlenül a nomádok inváziója után járt Baktriában; az országot népesnek és jómódúnak írta le, viszont említést sem tett a görögökről. Ekkorra valószínűleg szinte teljesen összeolvadtak már a helyi iráni népességgel. A városok falaik védelmében sem sokáig tudták megőrizni a nomádoktól való

– legalábbis részleges – függetlenségüket. Ai-Khánum i.e. 100. körül elpusztult és soha többé nem laktak emberek. Az i.e. 2. század legvégén nyugatról szaka törzsek nyomultak Arakhósia és Drangiané területére, onnan pedig tovább Gandharába. Honfoglalásuk időrendje bizonytalan, Moga, Gandhara meghódítója durván i.e. 100. körül uralkodott. Ekkor már csak jelentéktelen területek voltak a hellén kézben: Hipposztratos a Hydaspés (Jhelum) folyótól keletre, Hermeias Gandharától nyugatra uralkodott. Hermeias Kínával és a Baktriában öt fejedelemséget alapító tokhár kusánok törzsfőivel kötött szövetséget a szakák ellen. Próbálkozása hiábavaló volt, halála (kb. i.e. 70.) után állama megszűnt létezni. Hipposztratos utódai még fél évszázadon át tartották magukat, i.e. 10, II. Stratón halála után azonban a Hydaspés mellékén sem találkozunk több görög névvel. Az egykori Gréko-Baktriai Birodalom nyugati felén a szakák, keleten pedig a kusánok alapították meg királyságukat. Bár a Közép-Kelet művészetét évszázadokra megihlették a görög mesterek munkái, és a történetírók sem feledték a királyság hajdani dicsőségét, a világnak ez a fele az újkori gyarmatosok megjelenéséig szinte minden kapcsolatát elveszítette az ismert világ nyugati felével.

BIBLIOGRÁFIA

- ANNA SWIDERSKONIA: *A hellenizmus kultúrája.* 1981, Gondolat Könyvkiadó.
 A. B. BOSWORTH: *Nagy Sándor Arisztósz és a hellenizmus a birodalom széléig.* Budapest, 1952, Akadémiai Kiadó.
 CASTIGLIONE LÁSZLÓ: *Hellenisztikus Művészet.* 1996, Corvina Kiadó.
 GEORGINA HERRMANN: *Perzsa Reneszánsz,* 1988, Helikon Kiadó.
 HEGYI DOLORES et al.: *Görög történelem. A kezdetektől Kr.e. 30-ig.* Budapest, 1999, Osiris Kiadó.
 A. B. BOSWORTH: *Nagy Sándor. A hódító és birodalma.* Budapest, 2002, Osiris Kiadó.
 SZERGEJ PAVLOVIC S TOLSZTOV: *Az ősi Choreszm.* Budapest, 1950, Hungária Könyvkiadó.

ROMAN GHIRSHMAN: *Az ókori Irán*. Médek, perzsák, parthusok. Budapest, 1985, Gondolat Könyvkiadó.

The New Encyclopædia Britannica. Micropædia. Chicago–Auckland–Geneva..., 1989, Encyclopædia Britannica Inc.

Meyers Encyclopädisches Lexikon. Mannheim–Wien–Zürich, 1978, Bibliographisches Institut Lexikonverlag.

Ókori Lexikon. Budapest, 1902, Franklin Társulat.

STRABÓN: *Geographika*. Ford.: Földy József. Budapest, 1977, Gondolat Könyvkiadó.

MARCUS IUNIANUS IUSTINUS: *Világkrónika a kezdetektől Augustusig*. Ford.: Horváth János. 1992, Helikon Kiadó.

www.bartleby.com/65/ba/Bactria.html

www.wikipedia.org/wiki/bactria

www.iranchamber.com/geography/balkh.php

www.worldcoincatalog.com/AC/C2/Greece/AG/HK/Bactria/Bactria.htm

JEGYZETEK

- ² Iustinus XXI. 4.
- ¹ Strabón XI. 11. 1.
- ³ Strabón II. 1. 14.
- ⁴ Strabón II. 1. 15.
- ⁵ Strabón XV. 2. 8.
- ⁶ Tolszov: i. m. 92-93.
- ⁷ Ghirshman: i. m. 218.
- ⁸ Strabón XI. 11. 1.
- ⁹ Strabón XV. 1. 3.
- ¹⁰ Iustinus XXI. 6.
- ¹¹ Strabón XI. 11. 1.
- ¹² Strabón XI. 8. 2.

A FOTÓALBUM MAGYARORSZÁG ELSŐ ÉS UTOLSÓ GŐZMOZDONYJAVÍTÓ-MŰHELYÉNEK, AZ ISTVÁNTELKI JÁRMŰJAVÍTÓNAK A MINDENNAPIAIBA NYÚJT BEPILLANTÁST. A MŰVÉSZI KÉPEKET MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ KÍSÉRŐSZÖVEG EGÉSZÍTI KI.